

POLITISK PLATTFORM FOR NORSK MATPRODUKSJON

Norsk Bonde- og Småbrukarlag

2018

FORORD

Norsk Bonde- og Småbrukarlag har siden stiftelsen i 1913 vært en foregangsorganisasjon i jordbruket. Norsk Bonde- og Småbrukarlag har aldri veket unna for å ta kontroversielle og framtidsrettede standpunkt, noe som har vist seg å føre fram mang en gang både for jordbruket og nasjonen.

Av nybrottsarbeid og tiltak Norsk Bonde- og Småbrukarlag har banet vei for, må nevnes:

- Hovedavtalen som førte til jordbruksforhandlinger med staten.
- Som den eneste jordbruksorganisasjonen, støttet NBS endringen av odelsloven i 1974 der kvinner og menn fikk like juridiske rettigheter
- Verdiskapingsprogrammet for mat
- Etablering av REKO-ringer i Norge
- Strukturtilskudd for melkekyr

Siden sin spede begynnelse i 2001 har Verdiskapingsprogrammet for mat lagt grunnlaget for hele den store suksessen norsk lokalmat har blitt i dag. Det produseres prisvinnende oster i verdensklasse, spekemat og spesialiteter som kvalitetsmessig ikke står noe tilbake for det vi ellers finner i Europa. En suksesshistorie som alle vil ha en del av og ta eierskap til i dag.

Den selveiende bonden, familiebruket og lik verdsetting av innsatt arbeidskraft på små og store bruk har stått sentralt i Norsk Bonde- og Småbrukarlag sitt arbeid og verdisyn. Norsk Bonde- og Småbrukarlag har kjempet for å bedre bønders rammebetingelser i mer enn 100 år.

Deler av denne perioden har vært preget av overproduksjon, en av de alvorligste utfordringene for jordbruket, fordi prisen presses. Bondens arbeidslyst kan gi seg utslag i produksjon av varer og tjenester som det ikke er marked for. Dette krever tydelig og forutsigbar regulering, til det beste både for produsent og forbruker. Det krever også at jordbruket arbeider for rammevilkår som hindrer uheldig overproduksjon og kanaliserer arbeidskraft over i bransjer og markeder uten risiko for overproduksjon. Både Inn på tunet, lokalmat og grønt reiseliv er gode alternativer.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag skal fortsette å arbeide for rammevilkår som løser jordbrukets samfunnsoppdrag - et samfunnsoppdrag som kun kan løses ved å bruke vår viktigste ressurs; jorda.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag er vant til å gå den vanskelige veien foran, for å stake ut kursen for de som kommer etter. Det gjør vi også nå med vår nye politiske plattform.

Plattformen har status som retningsgivende for organisasjonens arbeid, men ikke som absolutt bindende i enkeltspørsmål.

God lesing!

INNHOLDSFORTEGNELSE

DEL 1: EN FELLES VIRKELIGHETSFORSTÅELSE	4
1.0 Definisjoner	4
1.1 Jordbrukets samfunnsoppdrag.....	4
1.2 Landbrukspolitikken i perspektiv.....	6
1.3 Utviklingen i jordbruket	8
DEL 2: VIRKEMIDLENE	10
2.1 Tollvern og pris	10
2.2 Økt bruk av jord i Norge – uten overproduksjon	11
2.3 Marked og regulering	12
2.4 Markedsmakt.....	13
2.5 Tilskuddenes rolle	13
2.5.1 Nasjonalt jord-, miljø- og dyrevelferdsprogram (JMD)	14
2.6 Investeringer	16
2.7 Produksjonsmåte.....	17
2.8 Kanaliseringspolitikken.....	17
2.9 I møte med et endret klima.....	18
2.10 Dyrevelferd	19
2.11 Rekruttering og utdanning	19
2.12 Inntekt og sosiale vilkår som andre.....	21
2.13 Lokalmat, gårdsforedling og salg.....	22
2.14 Seterdrift	22
2.15 Genressursbevaring.....	23
2.16 Gården som sosial arena	24
2.17 Eie jord – vilkår, rettigheter og plikter	24
2.18 Jordvern.....	25
2.19 Teknologi for framtiden.....	26
2.20 Likestilling.....	27
2.21 Bondeide samvirker.....	27
2.22 Rovvilt.....	28
2.23 Frukt og grønt.....	29
2.24 Økologisk jordbruk	30
2.25 Global jordbrukspolitikk på naturens premisser	31
DEL 3: JORDBRUKSFORHANDLINGENE	33

DEL 1: EN FELLES VIRKELIGHETSFORSTÅELSE

1.0 DEFINISJONER

Landbruk: Bruken av det arealet som norske gårdsbruk forvalter: dyrka mark, kulturbeite, skog og annen utmark. Landbruk omfatter både jordbruk og skogbruk.

Jordbruk: Arealbruken og produksjonsmåtene som er knyttet til husdyrbruket og planteproduksjonen.

Sjølforsyning: Norsk produsert andel av det totale matforbruket. Sjølforsyningsgraden blir oftest målt i kalorier, men sier lite om hvor sårbar matproduksjonen er. Det er mulig, men ikke vanlig å korrigere graden av sjølforsyning for import av føremidler og bruk av fossil energi.

Sjølberging: Evnen landet har til å produsere og distribuere mat under skiftende forhold. Omfatter en rekke faktorer som bruksstruktur, energibruk, transportsystem, kunnskap, redskaper m.m., og kan ikke tallfestes. Norge under 2. verdenskrig er en historisk illustrasjon av høy sjølbergingsevne. Omfanget av planteproduksjonen i Norge bestemmer graden av sjølforsyning.

Matsuverenitet: Den politiske kontrollen landet har over sin egen matforsyning.

Agroøkologi: En helhetlig tilnærming til landbruk, basert på prinsipper om økologi, sikkerhet for nok og næringsrik mat, matsuverenitet og rettferdig fordeling av maten. Agroøkologien vil forbedre landbruket gjennom bruk av naturlige lokale ressurser og resirkulering, i stedet for å basere seg på importerte handelsvarer.

Jordbrukets samfunnsoppdrag: De fellesgodene som norske gårdsbruk i sum holder ved like, men som ikke kommer til uttrykk i driftsregnskapet til hver enkelt gård: robust og langsiktig matforsyning, helsemessig trygg mat, god dyrevelferd, velholdte kulturlandskap, bosetting i alle bygder.

1.1 JORDBRUKETS SAMFUNNSOPPDRAG

Landbrukspolitikkenes oppgave er å sørge for at norske gårdsbruk er i stand til å utføre sitt samfunnsoppdrag. Det er Stortinget som har ansvar for landbrukspolitikken og som gjennom stortingsmeldinger formulerer samfunnsoppdraget i form av politiske mål. Meldingene ligger til grunn for de årlige jordbruksforhandlingene som avgjør lønnsomheten for ulike typer gårdsbruk og produksjoner rundt om i landet. Både formuleringen av samfunnsoppdraget og utformingen av jordbruksavtalen varierer med hvilke politiske partier som til enhver tid sitter i regjering og har flertall på Stortinget. Det følgende er Norsk Bonde- og Småbrukarlags oppfatning av hva jordbrukets samfunnsoppdrag er, og hvilke konsekvenser denne forståelsen får for bruken av virkemidler i landbrukspolitikken.

Til grunn for Norsk Bonde- og Småbrukarlags oppfatning ligger noen grunnleggende verdier:

1. *Solidaritet med kommende generasjoner.* Måten vi forvalter ressursene og produserer maten på i dag, må – i samsvar med retningslinjene til FNs mat- og landbruksorganisasjon, FAO – snarere styrke enn svekke vår evne til å produsere nok fullverdig mat i framtiden. Klimaendringene og målet om en fossilfri økonomi skaper særlige utfordringer for matforsyningen.

2. *Solidaritet med naboen.* Et stort antall aktive gårdsbruk danner en avgjørende infrastruktur for ressursutnytting og levende lokalsamfunn over hele landet. Bøndene må samarbeide og ikke konkurrere om ressursene og matproduksjonen.

3. *Internasjonal solidaritet.* Prinsippet om matsuverenitet innebærer at ethvert land har plikt til å sikre matforsyningen for befolkningen gjennom en best mulig bruk av ressursene sine. Det innebærer at et rikt land som Norge ikke kan erstatte sin egen produksjon av basismatvarer med import fra land som trenger maten sjøl, eller ved å overby fattigere land på det internasjonale råvaremarkedet.

Ut fra disse forutsetningene er *beredskapsmålet* det viktigste samfunnsoppdraget. Det norske jordbruket skal *produsere nok mat av god kvalitet under skiftende forhold, ved å utnytte våre egne ressurser på en bærekraftig måte.* Dette målet har en enda sterkere begrunnelse enn den militære beredskapen, fordi det ikke bare blir aktualisert ved hendelser som truer fred og frihet, men også ved andre mulige endringer i det internasjonale matvaremarkedet, og ikke minst ved at klimaskiftet i økende grad påvirker matproduksjonen globalt, nasjonalt og lokalt.

Andre viktige samfunnsmessige oppgaver, som *å ta vare på jordbrukets kulturlandskap og miljøkvaliteter* og fortsatt være *grunnlaget for spredt bosetning og levende lokalsamfunn,* vil innfris i den grad beredskapsmålet blir nådd.

1.1.1 FORUTSETNINGER FOR MATPRODUKSJON I NORGE

Klimaet og topografien setter grenser for matproduksjonen i Norge. Per innbygger har landet vårt 1,6 dekar fulldyrka jord, lavest i Europa. Korrigert for importert soya i kraftfôret er sjølforsyningsgraden vår i et normalår ca. 41 %. Kaloriregnskapet blir sterkt påvirket av at vi må importere sukker og store volum mathvete. Norge er eller kan være sjølforsynt med kjøtt, melkeprodukter, poteter og lagringssterke grønnsaker, og med mange typer frukt og bær.

Om det er lite dyrka jord, så er beiteressursene betydelige. 95 % av landarealet er utmark, og nesten halvparten er egnet som husdyrbeite. I følge NIBIO er den potensielle verdien av utmarksbeitet minst 2 milliarder kroner. Mer enn i noe annet land vi kan sammenligne oss med, har det norske jordbruket systematisk utnyttet beiteressursene i utmarka gjennom mange tusen år. Fjellvidder og skogsheier er derfor også del av jordbrukets kulturlandskap.

En viktig forutsetning for å ta i bruk de spredde arealressursene til matproduksjon, har vært en tilsvarende geografisk spredning av relativt små gårdsbruk. Denne bruksstrukturen er i alt sitt mangfold karakteristisk for Norge, og representerer både en historisk arv og en forutsetning for en framtidig bærekraftig høsting av den biologiske produksjonen i inn- og utmark. Det begrensede jordbruksarealet er svært verdifullt og trenger sterkt vern. Arealet må i tillegg økes og jordas kvalitet og produksjonsevne må ivaretas bedre. Buskapsstørrelsen i små enheter innebærer også lavere smittepress enn i industriell stordrift, og dermed bedre dyrehelse og lavere forbruk av antibiotika.

1.1.2 LANDBRUKSPOLITIKKENS LEGITIMITET

Kostnadene ved å opprettholde en bærekraftig matproduksjon som også leverer vesentlige fellesgoder som del av sitt samfunnsoppdrag, er høyere i Norge enn i mange andre land. De totale bevilgningene over statsbudsjettet er på vel 14 milliarder kroner. I tillegg representerer importvernet for matvarer en betydelig verdi for jordbruket, ved at markedsprisene kan holdes høyere enn i landene omkring oss. Likevel bruker norske forbrukere en stadig mindre del av lønna si til å kjøpe mat, ca. 11 % i dag. Det er lavt i europeisk sammenheng.

Både overføringene over statsbudsjettet og importvernet forutsetter en sterk politisk legitimitet for å kunne fortsette. Denne legitimiteten er knyttet til samfunnsoppdraget, og helt avhengig av at jordbruket faktisk leverer når det gjelder mål som beredskap, miljø, kulturlandskap og bosetting. Norsk Bonde- og Småbrukarlag har i mange tiår vist at måloppnåelsen går ned i takt med bruksnedleggingen. Allerede i 2010 støttet Riksrevisjonen dette synet gjennom en undersøkelse som viste at det er svakheter ved måloppnåelsen for flere av målene Stortinget har satt for jordbruket. Matproduksjonen er innenfor det fastsatte målet, mens det er betydelige

utfordringer knyttet til å nå Stortingets mål om å opprettholde et aktivt og variert jordbruk over hele landet. Også mål for ivaretagelse av areal- og landskapsressurser og ulike miljøhensyn er bare i varierende grad nådd.

Denne tendensen har fortsatt i de påfølgende jordbruksoppgjør. Stadig mer av overføringene går til de største brukene, samtidig som produksjonsbegrensningene i konsesjons- og kvoteordningene er sterkt redusert. Hvis mye av støtten over jordbruksavtalen går ned og importvernet faller bort, vil de største produsentene oppleve det største økonomiske tapet. Derfor er de store produsentene i de sentrale jordbruksbygdene mer enn noen gang avhengige av at det er tilfredsstillende vilkår for de mange mindre produsentene rundt om i distriktene. Alle som skal leve i Norge i dette århundret er avhengig av at landbrukspolitikken opprettholder sin legitimitet. Bare slik kan bøndene innfri samfunnsoppdraget.

1.2. LANDBRUKSPOLITIKKEN I PERSPEKTIV

Landbrukspolitikken skal som nevnt sørge for at landbruket – summen av alle gårdsbruk i landet - utfører det samfunnsoppdraget som Stortinget har formulert, og som er grunnlaget for støtten over statsbudsjettet, jordbruksforhandlingene og importvernet. Med andre ord skal landbrukspolitikken ivareta de langsiktige interessene for alle innbyggerne i Norge, ikke bare for bøndene. Det er ingen sektorpolitikk på linje med den som blir ført for yrkesgrupper innen industri, varehandel og tjenesteytende næringer, men et område der staten har et overordnet ansvar og dessuten rår over virkemidler til å styre utviklingen.

1.2.1 MARKEDET

Denne særstillingen innenfor det politiske og økonomiske systemet kommer av at jordbruket framstiller et produkt som alle mennesker trenger hver dag: mat. Alle land vi kan sammenligne oss med har en egen landbrukspolitikk, men innretningen er like ulik som vilkårene for matproduksjonen. I mange vestlige land har klima, topografi, dyrkingsforhold, teknologi, kostnadsnivå og bruksstruktur gjort det mulig å utvikle en industrielt organisert produksjon av matvarer for eksport; i andre land tilsier de samme faktorene at jordbruket ikke er økonomisk konkurransedyktig. Norge hører til den siste gruppen land, og har i mange tiår kjempet i GATT/WTO (Verdens handelsorganisasjon, som har til formål å fjerne hindringer for den frie handelen) for retten til å beskytte matvareproduksjonen vår. I disse forhandlingene har Norge særlig argumentert med «de multifunksjonelle oppgavene» jordbruket vårt har – et annet uttrykk for samfunnsoppdraget.

I disse forhandlingene har Norge oppnådd en regulert rett til å skjerme jordbruksproduksjonen vår fra konkurrerende import. På den annen side har vi ikke lov til selv å subsidiere eksport av matvarer som vi i perioder produserer for mye av til det innenlandske forbruket. Derfor er det bøndene selv som må ta tapet ved overproduksjon.

Det innenlandske forbruket er altså både en maksimums- og minimumsgrense for norsk matproduksjon. Det er en krevende ramme for en sektor som er dynamisk og påvirket av en rekke faktorer som forbrukerpreferanser, samfunnsøkonomien, jordbrukspolitikken, den teknologiske utviklingen, internasjonale forhold – og ikke minst været.

1.2.2 JERNLOVEN

Markedet for norske jordbruksprodukt øker bare i takt med befolkningsveksten. Det fører til at jordbrukspolitikken i større eller mindre grad styrer fordelingen av produksjonen mellom ulike bruk, produksjoner og distrikt.

Det norske jordbruksarealet går noe ned. Deler av den beste dyrkingsjorda blir tatt i bruk til andre formål i pressområdene, og areal som ikke kan brukes av store maskiner blir liggende

brakk i distriktene. Gjødsling, sprøyting og vanning (kapitalfaktorer) har bidratt til å øke produktiviteten på arealet, men toppen ser nå ut til å være nådd. Derimot har den teknologiske utviklingen økt arbeidsproduktiviteten betydelig. I 1996 var det 70.687 søknader om produksjonstilskudd knyttet til drift av til sammen 10.016.149 dekar; i 2016 var det 40.377 søknader for et areal på 9.803.052 dekar. Gjennomsnittsarealet per søknad økte fra 142 til 243 dekar på 20 år.

Det er stadig mer effektive maskiner som fortrenger arbeidskrafta i åker og eng. Tilsvarende utvikling skjer i fjøset. I 2008 hadde 13.251 bruk i alt 262.090 melkekyr; i 2018 var det igjen 7.918 bruk med 219.630 kyr. Gjennomsnittsbuskapen økte fra 19,7 til 27,7 kyr. Nedgangen i antall melkekyr henger sammen med forbruksendringer og økt avdrått per dyr. Økningen i buskapsstørrelsen har blitt mulig ved investeringer i ny, produktivitetsfremmende teknologi. Arbeidsproduktiviteten i det norske jordbruket har økt med om lag 4 % per år.

Disse eksemplene viser en sammenheng som har blitt kalt jordbruksøkonomiens jernlov: når kapitalinnsatsen i produksjonen øker, må arbeidsinnsatsen og/eller arealfaktoren gå ned. Vi kan ikke eksportere den overproduksjonen som er resultatet av økt produktivitet.

Avtalesystemet for jordbruket er innrettet på at inntektsutviklingen for bøndene er avhengig av at de tar del i produktivitetsveksten. Men forutsetningene for dette varierer fra gård til gård, og mellom ulike distrikt og produksjoner. Derfor må det nødvendigvis være slik at de som har de beste økonomiske og driftsmessige forutsetninger for å ta i bruk ny, arbeidssparende teknologi, vil presse ut dem som ikke har de samme forutsetningene. Dette er tilsiktet og har som formål å sørge for at produksjon i store volum skal redusere matvareprisene til forbrukerne.

1.2.3 INTENSIVERING OG EKSTENSIVERING

Samtidig er denne dynamikken en viktig årsak til at jordbruket fjerner seg fra andre hovedmål for landbrukspolitikken, slik Riksrevisjonen har påpekt. Matproduksjonen blir stadig mer konsentrert om store gårdsbruk i sentrale jordbruksområder på Østlandet, i Rogaland og rundt Trondheimsfjorden. I disse områdene blir jordbruksproduksjonen stadig mer intensivert. Selv om bruksstørrelsen fortsatt er vesentlig mindre enn i andre europeiske land, kan en her snakke om industrialiserte driftsmåter, med økende miljøkonsekvenser fra overforbruk av areal. Produksjonen er ikke lenger begrenset av tilgangen til dyrka jord, fordi importert kraftfôr har blitt en relativt billigere innsatsfaktor.

Motsatsen til denne intensive produksjonen finner vi i regioner som Nord-Norge, deler av Vestlandet, Agder og Telemark, der produksjonen mange steder går kraftig ned, produsentmiljøene forvitrer, tidligere dyrka mark ligger brakk og gamle kulturlandskap og beitemarker gror igjen. Husdyrbruket er marginalt og ekstensivert.

En tilsvarende utvikling har jordbruket i en rekke europeiske land, men i Norge blir konsekvensene særlig store, fordi det jordbruket som blir borte, er det jordbruket som oppfyller samfunnsoppdraget, dvs. de målene som Stortinget har vedtatt om matberedskap, bosetting, kulturlandskap og miljø. Derfor uthuler utviklingen grunnlaget både for statsstøtten over jordbruksavtalen og for importvernet. Hvis disse to grunnpilarene i landbrukspolitikken skulle falle, ville vår egen matproduksjon og foredlingsindustri være sjanseløse i konkurransen med det industrielle jordbruket lenger sør.

1.2.4 MATEN I FRAMTIDEN

Vi er i ferd med å få et jordbruk som få ønsker seg, og som setter den framtidige matforsyningen vår i fare. Utsiktene til en militær konflikt, som er bakgrunnen for at myndighetene nå styrker vår militære beredskap, er en tilstrekkelig grunn til å styrke matvareberedskapen tilsvarende. Det er imidlertid flere andre utfordringer som hver for seg peker i samme retning:

- Som konsekvens av klimaskiftet har vi fått lengre perioder med mer ekstremt vær. Så vel regn og flom som langvarig tørke kan slå ut viktige avlinger og redusere produksjonen betydelig. Jo mer konsentrert matproduksjonen er, desto mer sårbar er den. Norge omfatter flere klimasoner, og har sjelden det samme været over hele landet. Det kan være avgjørende at vi har en infrastruktur som gjør det mulig å bruke hele arealet vårt, men det er åpenbart at vi i dag har for få aktive gårdsbruk.
- Mesteparten av de globalt viktigste matvarene (mais, soya, hvete og ris) blir produsert i noen få store produksjonsland. Langvarig ekstremvær i hvert av disse landene kan redusere avlingene på en slik måte at det skaper stor uro både økonomisk og politisk. Ingen kan forutse ringvirkningene av slik uro, men de kan påvirke eller slå ut det internasjonale handelssystemet for matvarer. Jo mer avhengig vår egen matforsyning er av dette systemet, desto mer sårbar er den.
- FAO har erklært at verdens matforsyning må økes med 60 % fram mot 2050 for å kunne mette alle. Samtidig har FNs klimapanel estimert at de globale avlingene vil bli redusert med opptil 2 % hvert tiår, som følge av klimaendringer. Det er politisk og moralsk forkastelig av et rikt land som Norge å kjøpe maten fra de fattige når vi har mulighet til å produsere den selv.

1.2.5 BEHOV FOR EN ANNEN MODELL

Det jordbrukspolitiske systemet vårt styrer i stor grad de valgene hver enkelt gårdbruker tar for drifta si. Dessverre er virkemidlene innrettet slik at valgene nesten systematisk trekker næringa i en annen retning enn mot målene for politikken. Det som svarer seg best på kort sikt for den enkelte bonde, er ikke i samsvar med det jordbruket framtiden trenger.

Det er nå helt nødvendig at det blir opprettet et slikt samsvar – først innbyrdes mellom målene for jordbrukspolitikken, og dernest mellom målene og virkemidlene. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det må utvikles en ny modell, som bedre kan ta vare på sjølbergingsevnen og jordbrukets samfunnsansvar, og sikre det driftsapparatet vi trenger for å kunne utnytte hele jordbruksarealet vårt. Samtidig må modellen være tilpasset moderne teknologi og økonomi. Det finnes ingen vei tilbake til tidligere stadier av utviklingen.

Som et utgangspunkt for et slikt arbeid bør en studere nærmere erfaringene med jordbrukspolitikken som blir ført i Sveits. For det første har Sveits et utgangspunkt som likner Norges, med til dels krevende driftsforhold og høye kostnader. For det andre har jordbruket i Sveits definerte politiske mål knyttet til fellesgoder som beredskap og landskapspleie. For det tredje har Sveits en politisk handlefrihet som tilsvarer Norges, utenfor EU og også utenfor EØS.

1.3 UTVIKLINGEN I JORDBRUKET

Dagens situasjon per 2018 er at stadig mindre jord i Norge brukes. Avlingene har stagnert eller er fallende. Samtidig øker dyras ytelse av både kjøtt og melk. Det er mer lønnsomt å bruke importert kraftfôr enn å dyrke planter på egen jord, og virkemidlene og effektivitetskravene i jordbruksavtalen styrer produksjonen mot stadige økende volumer for å oppnå samme inntekt. Jordbrukspolitikkenes sterke vektlegging av produksjon og volum har gitt overproduksjon, gjeldsvekst og lavere sjølforsyning.

Fôropptaket på utmarksbeite utgjør i dag om lag 300 mill. fôrenheter. Verdien av dette fôret utgjør over 1 mrd. kroner for husdyrbrukerne. Potensialet for beiting i utmark er langt større enn utnyttelsen i dag. NIBIO sine beitekartlegginger viser at det vil være mulig å hente to til tre ganger mer fôr fra utmarka enn det som blir gjort i dag.

Det skjer en omfattende gjengroing av utmark. En grunn er flytting av husdyr fra utmark til

innmark, noe som endrer måten arealene brukes på. Dette skyldes blant annet rovviltpolitikken. Av det norske landarealet er nå om lag 55% prioritert ynglingsområde for store rovdyr. Manglende oppfylld av gjerdeplikt er også med på å flytte beitedyr fra utmark til innmark. Mange steder er gjerder mot utmark ikke-eksisterende eller i veldig dårlig forfatning. I enkelte områder kommer også fritidsinteresser i konflikt med beitedyr i utmark.

Fra 2000 til 2016 har det norske kornarealet blitt redusert med over 475.000 dekar. Om lag 25% av kornarealet har blitt tatt ut av produksjon siden 1990. Dette har sammenheng med forhold som dårlig lønnsomhet i kornproduksjonen, tilrettelegging for etablering av ammekuproduksjon i kornområdene, dyrking av fôr til hest, og sist men ikke minst rundballemetoden som i seg selv gjør fôrdyrking og fôromsetning i kornområdene mer aktuelt.

Import av råvarer til kraftfôr er mer enn doblet siden 2003. I sum er nå halvparten av det totale kraftfôrforbruket basert på import. Dette må ses i sammenheng med enkeltbondens bedriftsøkonomiske insentiv om økt avdrått i melkeproduksjon, noe man ikke oppnår uten kraftig tildeling av protein i kraftfôret. Når arealene reduseres og importen øker, innebærer det at norsk matvaresikkerhet svekkes.

Melkeproduksjonen har siden år 2000 hatt en radikal omlegging til større besetninger og høyere avdrått basert på importert fôr. Storfe har blitt samlet i færre og større fjøs med større avstand til fôrressursene. Bruk av grovfôr blir dermed mindre konkurransedyktig på grunn av driftskostnadene.

En stor andel av det norske grovfôrbaserte husdyrholdet befinner seg i strøk der klimaet innebærer at kløver og andre belgvekster er mindre varige. Denne lokaliseringen av grovfôrproduksjonen gir mer ensartet eng av gras og fordrer en betydelig bruk av kunstgjødsel-nitrogen. Dagens framstilling, transport og spredning av kunstgjødsel innebærer en betydelig bruk av fossil energi i form av gass og olje, noe som er uheldig klimamessig.

Norsk jordbruk er preget av sterk vekst i arbeidsproduktiviteten, om lag 4% pr år. Produksjonsvolumet i norsk jordbruk har økt for de fleste husdyrproduksjonene, på tross av at jordbruksarealet og arbeidsforbruket går ned år for år. Slik jordbruksavtalesystemet fungerer, har ikke jordbruket fått beholde noen betydelig andel av arbeidsproduktivitetsøkningen.

Bønder som yrkesgruppe har betydelig dårligere inntekt pr årsverk enn sammenlignbare grupper i norsk arbeidsliv. Bonden må i gjennomsnitt jobbe nærmere dobbel stilling for å oppnå gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Denne inntektsforskjellen har økt og fortsetter å øke når prosentvis inntektsvekst legges til grunn for jordbruksoppkjørene. Dette resulterer blant annet i dårlig rekruttering til yrket.

De jordbrukspolitiske virkemidlene har vært og er utformet slik at jordbruksarealer i marginale områder går ut av drift, og erstattes med sentralisert produksjon – færre og større bruk – basert på økende mengder kraftfôr. De fleste tilskuddene er volumdrivende og stimulerer til overproduksjon. Dette fører til lavere priser til produsent, som igjen kompenseres med økt produksjon. I et avgrenset marked fører dette til bruksnedlegging med påfølgende arealnedgang. Virkemidlene i politikken bidrar dermed til en stadig selvforsterkende spiral av negative effekter for sjølforsyninga og for matproduksjon på norske ressurser, samt for inntektene for norske bønder.

Status er at produksjonsvolum løsrives fra gårdens eget ressursgrunnlag og jordbruks-politikken ikke oppfyller samfunnsoppdraget.

Vi ser nå en utvikling i retning av at grasproduksjon og husdyrproduksjon splittes opp. Det ideelle er at jordressursene er grunnlaget for størrelsen på driftsbygningene.

DEL 2: VIRKEMIDLENE

2.1 TOLLVERN OG PRIS

Tollvernet er avgjørende for en nasjonal jordbrukspolitikk, slik tariffavtaler er avgjørende for å sikre norske lønns- og arbeidsvilkår for lønsmottakere i Norge. Tollvernet skal sikre at markedsinntektene i produksjonen av matvarer står i forhold til det norske kostnads- og inntektsnivået.

Handlingsrommet i tollvernet må brukes. I Stortingets innstilling S nr. 65 (1994–1995, «tilslutning til WTO-avtalen») kapittel 2.1.2.3 Tollberegningsgrunnlaget, heter det: «I hvert enkelt tilfelle er det den tollsats som gir det høyeste tollbeløp ved innførsel som skal benyttes». Denne muligheten til å skifte mellom prosenttoll og kronetoll avhengig av hva som gir best beskyttelse, benyttes i liten grad i dag.

Skal man kunne utnytte mulighetene i tollvernet for å hente ut høyere pris i markedet, kan det imidlertid ikke være overproduksjon. Overproduksjon presser prisene nedover og setter dermed alle andre virkemidler ut av spill. Avveiningene mellom prisuttak og volum spiller en svært viktig rolle for om handlingsrommet i tollvernet kan benyttes.

Vare	Norsk pris kr/kg	Internasjonal pris kr/kg	Kr-toll	Prosenttoll		Mulig norsk pris med toll-beskyttelse (kr/kg)	
				%	Kroner	Kr-toll	% toll
Matkveite	2,47	1,80	2,13	347	6,25	3,93	8,05
Bygg	2,32	1,52	1,74	318	4,82	3,26	6,35
Havre	2,06	1,55	1,52	233	3,61	3,07	5,16
Heilmjølke industri	5,00	3,10	4,46	388	12,02	7,56	15,13
Storfe Heilt slakt	60,50	32,42	32,28	344	111,51	64,70	143,94
Storfe Kvarte skrodder bakpart	68,60	36,00	66,40	344	123,84	102,40	159,84
Lam Heilt slakt	64,60	49,51	32,49	429	212,38	82,00	261,91
Svin Heilt slakt	32,43	17,88	24,64	363	64,89	42,52	82,78
Kylling Heilt slakt	26,81	20,56	48,40	425	87,39	68,96	107,94
Konsumegg	19,00	9,01	12,59	272	24,51	21,60	33,52

Tabellen viser handlingsrommet i tollvernet for noen utvalgte jordbruksvarer. Tallene er fra 2018. Kilde LMD

NBS vil at:

- Jordbruket skal hente mer av inntekten sin fra markedet. Økte produsentpriser muliggjøres ved at man utnytter handlingsrommet i importvernet.
- Norske myndigheter i mye større grad utnytter de mulighetene som ligger i WTO-avtalen med hensyn til å nytte prosenttoll eller kronetoll for å oppnå best mulig beskyttelse for norske produkter.
- Tollvernet skal styrkes gjennom forhandlinger med WTO. Her bør Norge samarbeide bedre med andre land med lignende interesser.

2.2 ØKT BRUK AV JORD I NORGE – UTEN OVERPRODUKSJON

Økt beredskap betyr bedre sjølforsyning, som igjen betyr at det må brukes mer jord i Norge. Det er viktig at det fokuseres på å bedre produksjonsgrunnlaget for korn, grønnsaker, frukt og bær – det vil si planter som mennesker kan spise direkte. Potensialet for å dyrke planter til direkte menneskemat er langt større enn det som blir gjort i dag.

Økt bruk av jord i Norge vil likevel i hovedsak bety at vi øker fôrgrunnlaget til våre husdyr på innmark og utmark. Vi kommer ikke utenom at størsteparten av en slik økt arealbruk vil være en større og bedre produksjon av gras. Deler av den økte produksjonen bør komme av bedre utnyttelse av utmark.

Å øke lønnsomheten i norsk jordbruk uten at det gir overproduksjon er et sentralt dilemma i jordbrukspolitikken. Det er avgjørende at jordbruket selv anerkjenner hvor skadelig overproduksjonen er for økonomien i næringa. Overproduksjon setter alle andre virkemidler ut av spill. Resultatet blir mindre inntekt, gjeldsvekst og økende produksjon for å klare seg. På sikt vil dette føre til nedlegging av bruk, lavere sjølforsyning og økt import av mat.

Det er i dag en betydelig overproduksjon innenfor en rekke husdyrproduksjoner. Summen av egenproduserte føreheter og importerte føreheter gir et produksjonsvolum av kjøtt og melk som er større enn det er avsetning for i det nasjonale markedet. Å øke bruken av jord i Norge, uten å samtidig redusere omfanget av importerte føreheter, vil øke overproduksjonen, med de omfattende konsekvensene dette har.

Skal vi øke bruken av jord i Norge, må det på foretaksnivå lønne seg å erstatte importerte føreheter med egenproduserte føreheter. Derfor er det nødvendig å endre prisforholdet mellom kraftfôr og gras slik at kraftfôret blir mindre lønnsomt å bruke, mens graset blir mer lønnsomt å bruke i framføring av husdyr og produksjon av melk og kjøtt. Det må arbeides mot en politisk enighet om definisjonen av sjølforsyning, der importerte fôrmidler i husdyrproduksjonen kommer som fratrukk i regnskapet.

En må bygge norsk jordbruk på norske ressurser. Over mange år har utviklingen gått i feil retning. Importen av korn til kraftfôr har økt. Dette reduserer sjølforsyningsgraden. For å snu denne utviklingen må en bl.a. sette inn tiltak innenfor jord- og plantekultur. En må også motarbeide tanken om maksimal ytelse f. eks. innen melkeproduksjon som over noe tid har økt sin kraftfôrandel betydelig.

Over tid vil en måtte øke kraftfôrprisen ut over prisveksten. Dette først og fremst for å kunne øke prisen på norsk korn som igjen er nødvendig for å øke norsk kornproduksjon. Økt kraftfôrpris må også vurderes for å dempe utviklingen i økt andel import av korn i fôrresepten.

Dette må imidlertid balanseres opp mot de mulighetene tollvernet gir for økt prisuttak i markedet, og økonomien i de enkelte produksjoner. Det må derfor arbeides videre med denne problemstillingen fordi norsk jordbruk over tid må utnytte og øke sin norske fôrandel.

Dersom dagens trend ikke snus, vil fundamentet for norsk jordbruk smuldre opp.

NBS vil:

- Styrke grovfôr i forhold til kraftfôr. Ett av virkemidlene her kan være økt korn- og kraftfôrpris.
- Øke tilskuddene til beiting både på innmark og utmark.

2.3 MARKED OG REGULERING

Matproduksjon er ikke som annen produksjon. Mye av produksjonen foregår innenfor en kort sesong der store volumer må tas vare på og lagres gjennom et helt år. De fleste matvaregrupper har liten priselastisitet, dvs. at forbruket påvirkes mye mindre av endringer i priser enn det som gjelder for andre varegrupper. Helt upåvirket av prisendringer er matvaremarkedet likevel ikke. Produksjonen av mat kjennetegnes samtidig av lange produksjonstider og liten eller ingen fleksibilitet med hensyn til å endre produksjonen når investeringer først er gjennomført. Forutsigbarhet og balanse blir viktig for bonden, for matvareindustrien og for forbrukeren. Dette oppnås best gjennom markedsregulering.

Også næringsmiddelindustrien som baserer seg på bruk av norske råvarer er tjent med fungerende markedsordninger, med hensyn til både kvalitet og pris. Det er likevel viktig å påpeke at markedsordningene har avgjørende betydning for å redusere bondens risiko som råvareprodusent.

Desto tidligere i produksjonsprosessen man kan styre volumet og arealbruken, desto større innvirkning har de politiske virkemidlene. Det er viktig å betrakte produksjons- og markedsreguleringer som justeringer eller korrigeringer. Man kan ikke slippe produksjonen løs på foretaksnivå for så å tro at man kan regulere volumet tilbake i balanse i markedet.

NBS vil:

- Ha markedsreguleringsordninger for alle produksjoner i norsk jordbruk.
- At samvirkene skal ha rollen som markedsregulator, med et uavhengig kontrollorgan i tillegg.
- At regelverket for markedsregulering utformes slik at reguleringen blir mest mulig kostnadseffektiv.
- Beholde kvoteordninger på melk og konsesjoner i kjøttproduksjon, og bruke disse virkemidlene i større utstrekning enn i dag.
- Halvere konsesjonsgrensene på fjørfe og gris, og doble arealkravet. Samtidig etableres en utkjøpsordning på konsesjoner over taket.
- Innføre lavere kvotetak på kumelk (450.000 liter) og geitemelk (150.000 liter). Samtidig etableres en utkjøpsordning på melkekvoter over taket.

- Fordele utkjøpte kvoter på nye brukere etter ressursgrunnlaget på bruket.
- Avvikle privat omsetning av kvoter.
- Avvikle muligheten for leie og utleie av kvoter.

2.4 MARKEDSMAKT

Matvarekjedene og jordbruket står i et gjensidig avhengighetsforhold, og makten mellom disse bør være så balansert som mulig.

Kjedene er viktige alliansepartnere for jordbruket i arbeid med dyrevelferd, redusert bruk av antibiotika, fokus på bærekraftig produksjon mv. Kjeden er raske til å fange opp strømningene i befolkningen, og kjedene viser vilje til å bidra til utvikling av matvarebransjen.

Men matvarekjedene har blitt for få og har fått for stor makt i norsk matproduksjon og marked. Når det er kjedene som bestemmer hva forbrukeren skal tilbys, og ikke etterspørsel og konkurranse, mister vi mangfoldet fra våre egne samvirker og den beste lokale kvaliteten. Dette til tross for at norsk jordbruk produserer prisvinnende lokalmat i verdensklasse. Jordbruket har også et ansvar gjennom sine samvirker, for å bidra til økt mangfold.

NBS vil at:

- Lov om god handelsskikk må komme og bidra til en sterkere regulering og balansering av makten i matvaremarkedet.
- Jordbruket og kjedene skal samarbeide om bærekraftige produksjonsmetoder for gode og trygge produkter til beste for forbrukeren.
- Kjeden må fisjoneres til flere aktører, og utstrakt samarbeid om distribusjon må opphøre.
- Vertikal integrering i produksjonsleddet må stoppes ved lov.

2.5 TILSKUDDENES ROLLE

Tilskuddene i norsk jordbruk skal finansiere gjennomføring av jordbrukets samfunnsoppdrag når markedsprisene ikke ivaretar dette. Tilskuddene skal likevel ikke finansiere volumproduksjon. Derfor må store volumprodusenter hente mer av sin inntekt i markedet.

Kvalitet, fruktbarhet og bærekraftig arealproduktivitet må vektlegges mye mer når fellesskapet bevilger tilskudd til jordbruket. Dagens volumbaserte tilskuddssystem må derfor endres fra å støtte produksjonsvolum til å støtte praksis og aktivitet som gir god agronomi, øker arealbruken og sikrer marginale arealer. Arealbruk, herunder god agronomi, kvalitet i grasproduksjon, nydyrking, grøfting, gjerding og beiting må utgjøre kriteriene for tilskudd. Å premiere et mer miljø- og klimavennlig jordbruk vil dempe volumbasert produksjon og utvikle en måte å produsere på som passer et land med store beitearealer og mindre storskala jordbruk.

Det må være tak på tilskudd på gårdsbruksnivå, og tilskuddene skal ha en sterk strukturprofil. Uten tak og uten struktur forsvinner muligheten for mindre bruk til å oppnå et anstendig inntektsnivå sammenlignet med store bruk som kan ta ut stordriftsfordeler i produksjonene.

Dagens soneinndeling, som legger grunnlag for mye av måten tilskudd fordeles på, er lite nyansert og til tider direkte feil, med tanke på at tilskudd skal utjevne forskjeller i klimatiske produksjonsforhold og avstander for innfrakt av produkter og utfrakt av varer. I ulike deler av landet har jordbruket ulike utfordringer. Ikke alt areal i sone 3 kan brukes til korndyrking, og en gård i sone 7 kan ikke nyte stordriftsfordeler med en gjennomsnittlig skiftestørrelse på 6 dekar. Et poengsystem som måler driftsvansker, klimaforhold og avstander på den enkelte gård vil gi en rettferdig og riktigere bruk av tilskudd i jordbruket.

NBS vil:

- Innføre nye kriterier for tildeling av tilskudd. Dette kan for eksempel være støtte til vekstskifte, varig eng, grøfting, gjerdehold, beiting, setring, fravær av sprøytemidler, mineralgjødsel og plast, støtte til marginale arealer, artsrike enger, m.m.
- Endre dagens sonebaserte arealtilskudd til tilskuddssats beregnet på teignivå. Ved hjelp av digitale kart og andre relevante data kan arealtilskuddene kompensere for teigstørrelse, utforming, bratthet, klimasoner og jordsmonn m.m.
- Innføre et tilskudd til nystarta brukere i en 3-årsperiode. Tilskuddets størrelse settes etter forventet produksjon ved det tredje året.
- Innføre en nedtrappingsmodell for å ta ned tilskudd til store bruk.
- Fjerne bunnfradraget.
- Innføre et eget beredskapstilskudd for små bruk, slik at framtidig matproduksjon blir ivaretatt.
- Utrede et nasjonalt Jord-, miljø- og dyrevelferdsprogram (etter modell fra Østerrike/Sveits) som en videreutvikling av det allerede eksisterende nasjonale miljøprogrammet.
- Øke tilskuddene til utmarksbeiting.
- Premiere tiltak som øker jordas karbonbinding.
- Øke kunnskapen om agronomi, blant annet for å få økt fruktbarhet i jordsmonnet.
- Innføre et klimatilskudd til foredlingsbedrifter som foredler sine råvarer lokalt. Vi ønsker å stimulere samvirkene eller andre til å etablere mindre foredlingsanlegg.

2.5.1 NASJONALT JORD-, MILJØ- OG DYREVELFERDSPROGRAM (JMD)

Produksjonsmetode, miljøhensyn og dyrevelferd er alle verdier som fortjener særlig fokus. Åpne kulturlandskap, beitepreget skog med bær og soppvekster, ryddige kantsoner, velholdte steingjerder, stelte våtområder, vekstskifter, blomstereng, osv., er alle elementer både innbyggere og turister ønsker å se i norsk jordbruk.

Regionale miljøtilskudd (RMP) har over år vært en god ordning som i noen grad har bidratt til å ivareta sjeldne produksjoner, bevare kulturlandskap, beiting, setring og ulike miljøtiltak. Denne ordningen bør evalueres og videreutvikles.

JMD skal ta sikte på å bevare artsmangfold og sikre god dyrevelferd i fjøs og utmark, beitebruk

i viktige områder og jordbruksdrift fra ytre kyst til høyeste fjell. Programmet skal premiere bærekraftige produksjonsmåter som vekstskifte, dekkvekst i åker, samplanting, landskapspleie, dyrevelferdstiltak, økologisk dreining av jordbruket og høstingstidspunkter som sikrer artsrik eng, noe som er gunstig for bier og pollinerende insekter. Begrenset bruk av plantevernmidler, mineralgjødsel og medisiner skal også belønnes. Dette vil være med på å sikre jordbrukets legitimitet i tilknytning til samfunnsoppdraget.

Et av tiltakene som kan utløse tilskudd gjennom JMD er at gården skal ha minst 7% av sitt innmarksareal - inkludert kantsoner og åkerholmer - som biodiversitetsområde. Dette området kan være særlig sårbar eng, blomstereng, våtområder, kantsoner mot vei og elver, engtrær, steingjerder, bratte hellinger, kulturbeiter m.m.

Tiltak som kan utløse tilskudd gjennom JMD:

- Minst 7% av gårdens innmarksareal, inkludert kantsoner og åkerholmer, oppfyller kravene til biodiversitetsområde.
- Ordninger for vekstskifte i åker
- Drift uten bruk av plantevernmidler og mineralgjødsel
- Drift som tar vare på bier og andre insekter
- Miljøvennlig og rett spredning av husdyrgjødsel
- Tørrhøyproduksjon og produksjon med redusert plastforbruk
- Organisert beitebruk
- Gjerdehold i beiteområder
- Dyrevelferdstiltak
- Seterdrift
- Drift av særlig viktige jordbruksområder i kyst- og fjellstrøk
- Vårpløying
- Frukthage
- Pleie av kulturminner og tradisjonsrik slåttemark
- Sen høsting av blomstereng og artsrik eng
- Planting av engtrær og forskjønning av kulturlandskap
- Gjenopptatt produksjon på arealer som har vært ute av drift

NBS vil:

- Utvide det allerede eksisterende nasjonale miljøprogrammet til et eget nasjonalt Jord-, miljø- og dyrevelferdsprogram (JMD-program).

2.6 INVESTERINGER

Jordbruket har de siste årene investert om lag åtte milliarder kroner årlig. Investeringsmidlene i jordbruket må i større grad gå til investering i jord, drenering, vanningsanlegg, nydyrking og rehabilitering. Rehabilitering av utgått jord og nydyrking av jord er noe av det mest samfunnsøkonomisk lønnsomme en gårdbruker kan gjøre. Det gir inntekt og produksjon, sikrer sjølforsyning og øker næringsgrunnlaget til gården, kommunen og regionen. En måte å gjøre dette på er via et statlig investeringsfond som ikke belaster handlingsregelen eller jordbruksavtalen. Det vil gi store lokale ringvirkninger for leverandører og entreprenører om jordbruket får tilgang på gode investeringsløsninger til investering i jord.

Norske banker ser bøndene som en interessant kundegruppe, men begrenser seg til prosjekter med lav til moderat risiko og god sikkerhet. En del økonomisk lønnsomme investeringer er vanskelige å få finansiert på grunn av manglende panteverdi for lån. Særlig gjelder dette for distriktsjordbruket. I områder med lave panteverdier er bankene i realiteten avskåret fra å tilby fullverdig finansiering, siden investeringen ikke blir tilstrekkelig sikret.

NBS vil:

- Dreie hovedtyngden av investeringsmidlene fra bygninger til jord.
- At investeringsmidlene skal kompensere for smådriftsulemper og ikke stordriftsulemper.
- Avvikle kravet om produksjonsøkning ved utbygging.
- At gårdens ressursgrunnlag må være avgjørende ved tildeling av investeringsmidler til utbygging.
- Opprette et statlig nydyrkingstilskudd som fullfinansierer godkjent nydyrking.
- Opprette et statlig investeringsfond for jord som skal gi tilskudd til investeringer og reinvesteringer i jord, drenering og nydyrking.
- Opprette et pantegarantifond som sikrer at private banker kan gi investeringslån til distriktsjordbruket der markedsverdien ikke gir bankene god nok sikkerhet. Fondet kan driftes av en nyopprettet primærnæringsbank, som årlig får 1% av avkastningen til oljefondet.
- Prioritere å gi investeringsmidler til gårdslagring av korn.
- Opprette tilskudd til fellesvannmagasin og fellesvanningsanlegg.
- Åpne for å gi investeringsstøtte til gårdsanlegg for vind- og solenergi.
- Innføre investeringsmidler til bygging av siloer og fôrlager som erstatning for bruk av plast til rundballer.
- Innføre investeringsvirkemidler for å avhjelpe utfordringer i forbindelse med kilmaendringer/-variasjoner.
- Gi tilleggsnæringer høyere prioritet ved tildeling av investeringsmidler.

2.7 PRODUKSJONSMÅTE

For forbrukeren måles kvalitet i matproduksjonen gjennom smak, sunnhet og trygghet. Forskning viser at det er forskjell på smak og sammensetning i kjøtt fra drøvtyggere som har gått på beite og er føret fram på gras, sammenlignet med drøvtyggere som er føret fram på proteinrikt kraftfôr og surfôr. De forskjellige rasene både for storfe og småfe har også ulik smak og ulike verdsatte kvaliteter.

Dagens klassifiseringssystem er ikke godt nok til å fremme disse ulike kvalitetene i prising av slakt. Det fører til at lettere/ekstensive raser, som ville redusert produksjonspresset og samtidig bidratt til økt beiting, ikke gir god nok økonomi i dyreholdet til at produksjonen får stor utbredelse. Dette gjelder særlig bevaringsverdige raser av både storfe og småfe, samt kastrater.

God agronomi, god plantehelse uten bruk av sprøytemidler, næringsrikt fôr og god dyrevelferd er viktige innsatsfaktorer i en kvalitativt god matproduksjon. Dette verken vektlegges eller verdsettes nok i dagens tilskudds- og klassifiseringssystemer.

Klassifisering av slakt og bondens oppgjør må stå i forhold til forbrukerens opplevelse av kvalitet og betalingsvilje for de ulike kvalitetene.

NBS vil ha:

- Sterkere fokus på kvalitet i produksjonsmetode og innsatsfaktorer for å få et godt sluttprodukt.
- Pris- og tilskuddssystemer som premierer bærekraftig produksjon, sunnhet og spisekvalitet i produktet.
- Avvikling av lammeslakttilskuddet og storfeslakttilskuddet.
- Økt lønnsomheten i produksjoner med produksjonsdyr som yter mindre, men som har andre kvaliteter og egenskaper. Klassifiseringssystemet må endres og tilpasses dette.
- En reformering av EUROP-systemet for å skille klassifiseringen ikke bare på dyreslag, men også på rase. Villsau og Norsk Kvit Sau skal ikke klassifiseres etter samme skala, det er ikke samme produkt.
- Premiering gjennom pris og tilskudd for melk og kjøtt fra 100% grasfôret produksjon. For eksempel storfe/lam direkte fra utmarksbeite.

2.8 KANALISERINGSPOLITIKKEN

Økonomien i grovfôrbaserte husdyrproduksjoner sammenlignet med kraftfôrbaserte produksjoner er et sentralt tema i norsk jordbrukspolitikk. Det må føres en politikk som stimulerer til bruk av grasarealene, og til lønnsom bruk av gras. Dersom det ikke skjer, vil mer og mer av fôret til norske husdyr – også drøvtyggere – bestå av importerte fôrvarer, og bruken av norske arealer vil gå ned. Samtidig må lønnsomheten i kornproduksjonen opprettholdes, ikke minst for å kunne øke sjølforsyningsgraden.

Kanaliseringspolitikkenes formål var å dele matproduksjonen i kornproduserende områder på flatbygdene og grovføretende husdyr i dal-, fjord- og fjellbygder. Politikken ble gjennomført for å gi de sistnevnte områdene muligheten til å produsere mat uten å måtte konkurrere med de områdene som hadde/har best vilkår for jordbruksdrift.

Agronomisk har kanaliseringspolitikken vist seg å være mer problematisk. Tilførselen av organisk materiale til kornjord har vært begrenset, og mye av kornarealene har vært preget av ensidig korndyrking. Dyrking av proteinvekster i vekstskifte vil kunne redusere bruk av mineralgjødsel og samtidig være klimamessig gunstig ved at man ikke bruker olje eller gass til framstilling av mineralgjødsel.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at hovedprinsippene ved denne arbeidsdelingen må videreføres og utvikles, samtidig som hensynet til agronomi og næringskretsløp må ivaretas.

NBS vil ha:

- Fortsatt sterkt fokus på kanaliseringspolitikken, som må bygge på god økonomi i korndyrking.
- Bedre næringsstoffbalanse på regionalt nivå, blant annet gjennom å flytte kraftfôrkrevende produksjon (svin, kylling, egg) til typiske kornområder der husdyrtettheten er lav.
- Sterkere fokus på bærekraftig produksjon med vekstskifter i kornområdene.
- Tiltak for å stimulere til vekstskifte i monokulturer.
- Tiltak som fremmer vekstskiftesamarbeid.
- Mer forskning på dyrking av proteinvekster under norske forhold.
- Kraftig styrking av arealtilskuddet til dyrking av protein- og oljevekster som erter og åkerbønner.

2.9 I MØTE MED ET ENDRET KLIMA

Fotosyntesen er grunnlaget for alt liv, og i klimasammenheng kan man ikke omgå en slik erkjennelse. Det er viktig at jordbruket på hvert enkelt sted er tilpasset de lokalklimatiske forholdene. Denne kunnskapen er viktig for best mulig å kunne tilpasse seg framtidige klimaendringer. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at bønder og skogbrukere gjør en svært viktig jobb for samfunn og klima gjennom næringens aktive forvaltning av fotosyntesen til produksjon av mat, tømmer og andre råvarer, og til økt lagring av karbon i jord og i produkter med lang levetid. Vi er positive til å bidra til fornuftige kutt i landbrukets utslipp av klimagasser. Klimaendringene skyldes i all hovedsak menneskets store forbruk av fossil energi, og det er på dette feltet de vesentlige utslippskuttene må komme.

Varmere klima, tørkeperioder, regnperioder, overvintringsskader og flom/erosjonsproblemer har blitt en større del av hverdagen til den norske bonden. Næringa må gjøres mer robust med tanke på å håndtere slike vanskelige forhold. Klimaendringene er i hovedsak ikke en mulighet til økt produksjon, men snarere en sannsynlighet for redusert matproduksjon.

NBS vil ha:

- En sterk desentralisering av matproduksjon og -foredling for å redusere unødvendig transport.
- Forskning og tiltak for å redusere bruken av fossil energi og innkjøpte innsatsfaktorer i jordbruket.
- Større nasjonalt fokus på skogen og jorda som karbonbindere.
- Klima-/energiregnskap for det enkelte gårdsbruk.

2.10 DYREVELFERD

God dyrevelferd er en forutsetning for hold av husdyr. Det er bondens etiske forpliktelse overfor dyret og overfor forbrukeren som forventer høy standard i norsk husdyrhold. God helse er avgjørende for god dyrevelferd, men dyrevelferd kan ikke måles utelukkende i fravær av sykdom og sykdomsfremkallende bakterier. Dyrets mulighet til å utøve naturlig adferd er også helt sentralt i å sikre god dyrevelferd.

Stadig økende krav til ytelse og tilvekst skaper økt risiko for produksjonsbetingede sykdommer og lidelser hos husdyrene våre. Dette er problematisk både i et etisk perspektiv og fordi det øker behovet for bruk av antibiotika og annen medisinerings av husdyr. Jordbruket bør etterstrebe minimal bruk av antibiotika i husdyrproduksjonen. Dette innebærer at kravet til ytelse og tilvekst må reduseres både gjennom fôringsregimer og avlsprogram.

NBS vil at:

- Dyrets mulighet til å utøve naturlig adferd alltid skal stå sentralt i utmåling av dyrevelferd.
- Kravet til ytelse og tilvekst reduseres for å skåne husdyr mot produksjonsbetingede sykdommer og lidelser.
- Det innføres et nasjonalt jord-, miljø- og dyrevelferdsprogram (JMD) som premierer god dyrevelferd gjennom tilskudd.
- Jordbruket innfører nullvisjon i bruk av antibiotika i husdyrholdet, og tilpasser fôring og avl deretter.
- Det innføres tilskudd til mobilslakteri for avliving og slakt av dyr på gården, i samsvar med god dyrevelferd og trygg og kortreist mat fra småskalavirksomhet.
- Veterinærene gis vilkår og ordninger som sikrer tilstrekkelig beredskap for produksjonsdyr i distriktene.

2.11 REKRUTTERING OG UTDANNING

Gjennomsnittsalderen i jordbruket er høy og svakt stigende. I løpet av en tyveårsperiode har

andelen bønder under 40 år blitt redusert med hele 60 %.

For yngre bønder i en etableringsfase er det mange faktorer som gjør livssituasjonen mer sårbar enn for andre aldersgrupper. Spesielt viktig er velferdsordningene som skal sikre forutsigbare betingelser ved fødselspermisjon, ferie og fritid. I tillegg betyr naturligvis en anstendig inntjening et «være eller ikke være» for denne gruppen, som ofte har gjort nylige investeringer både i driftsapparat og privat.

Tidligere hadde jordbruket tradisjon for at alle på gården bidro i arbeidet. Dette førte til at kompetansen ble videreført mellom generasjonene. Dette er ikke nødvendigvis fast praksis lenger og kan etterlate et vakuum for kompetanseformidling. Ansvar for kompetanseformidling hviler dermed på samfunnet, og spesielt utdanningsinstitusjonene, i større grad enn tidligere.

Utdanningsprogrammet *Naturbruk* er jordbrukets yrkesutdanning. Utdanningen ble tidligere administrert av Landbruksdepartementet, men eies og driftes i dag av fylkeskommunene. Som en følge av dette har de fleste skolene som tidligere ble drevet utelukkende som landbruksskoler, blitt fusjonert med andre lokale videregående skoler.

Fusjoneringen har for mange skoler ført til en kamp om ressursene. Flere opplever at kvaliteten på tilbudet har blitt redusert på grunn av manglende forståelse for utdanningens særskilte behov. Mange av skolene som eksisterte for kun få tiår siden er i dag nedlagt, og antallet er stadig synkende.

Agronomutdanningen har tradisjonelt vært et treårig skoleløp. Det har de siste årene vært gjennomført en prøveordning med fagbrev, en såkalt «2+2»-ordning med to år i skole etterfulgt av to år som lærling i bedrift. Ordningen er under evaluering.

Det har i tillegg til den ordinære naturbruksutdanningen blitt utarbeidet en nasjonal modell for voksenagronomutdanning. Disse tilbudene er i all hovedsak lokalisert til naturbruksskolene, de er toårige, helgebaserte og henvender seg til aldersgruppen over 25 år. Tilbudene viser seg å være svært populære.

Innen høyere utdanning har Norge tre institusjoner som tilbyr bachelorgrad og én institusjon som tilbyr mastergrad innen jordbruksfag. Disse institusjonene utgjør viktige nav for jordbruksforskningen. Samtidig er institusjonene svært viktige rekrutteringsarenaer til blant annet rådgivningsapparatet som skal betjene jordbruket i framtiden. Det er avgjørende at høyere utdanning innen jordbruksfag gir en praktisk og virkelighetsnær tilnærming til faget, slik at den framtidige rådgivningen treffer bonden best mulig.

NBS vil:

- Styrke velferdsordningene i jordbruket.
- Fortsette å prioritere personer under 35 år ved tildeling av investeringsmidler.
- Tildele oppstartskvoter for geit-/kumelk til ungdom som starter opp med produksjon på gård uten kvote.
- Innføre kompetansekrav ved kjøp eller overtagelse av konsesjonspliktig landbrukseiendom. Opplærings- og kvalifiseringsprogrammet må gjøres fleksibelt og overkommelig for brukere med annen yrkesutdannelse. Den enkeltes realkompetanse må vektlegges ved vurdering av totalkompetansen.
- Ha øremerkede midler over statsbudsjettet til naturbruksutdanningen slik at den sikres forutsigbarhet og god kvalitativ drift.
- Øke den generelle statusen til praktiske fag og yrkesutdanninger generelt og

naturbruksutdanning og høyere utdanning innen jordbruksfag spesielt.

- At naturbruksutdanningen skal inneha relevant opplæring tilpasset moderne jordbruk, samtidig som agronomien og biologien alltid må utgjøre kjernen i utdanningen. Utdanningen må også evne å favne hele næringskjeden fra jord til bord.
- At naturbruksutdanningen i mye større grad fremmes som et universelt tilbud for ungdom, og ikke kun ungdom som bevisst ønsker en framtid i jordbruket. Kunnskap om økologi og forvaltning er relevant innen svært mange yrker og samfunnsområder.
- At det satses på agronomutdanning med fagbrev, men at også en "3+1"modell, det vil si tre år skole og ett år i bedrift, vurderes.
- Sikre voksenagronomutdanningen forutsigbar drift, i tillegg til at den fortsatt må gjøres lett tilgjengelig for etablerte mennesker som ønsker jordbrukskompetanse.
- At høyere utdanning innen jordbruksfag og veterinærfag sikrer studentene tilstrekkelig med praksis under utdanningen, og at problemstillingene i faget i all hovedsak gis en praktisk tilnærming.

2.12 INNTEKT OG SOSIALE VILKÅR SOM ANDRE

For å oppfylle samfunnsoppdraget til jordbruket, trenger vi bønder. Både inntekt og sosiale ordninger i jordbruket har avgjørende betydning for rekrutteringen til yrket. Etter hvert som nye bønder kommer til og det skjer endringer i holdningene til arbeidstid, ferie, permisjoner i forbindelse med fødsler osv., blir sosiale ordninger stadig viktigere.

Jordbruksvirksomhet vil antagelig alltid være preget av store arbeidstopper og ubekvem arbeidstid. En stor del av bøndene vil fortsatt kombinere jordbruksdrifta med annet, lønnet arbeid. Det er viktig å videreføre velferdsordninger som tar hensyn til disse forholdene. Man ser stadig sterkere krav om at jordbrukets ordninger skal samordnes med de systemene innenfor NAV som gjelder for ordinære lønnstakere. Dette vil gi jordbruket dårligere ordninger fordi forholdet mellom inntekt og arbeidstid i jordbruket slår negativt ut sammenlignet med lønnet arbeid. Personer som kombinerer lønnsarbeid og næringsvirksomhet i jordbruket kommer dårlig ut. Jordbrukets velferdsordninger må styrkes og bygges ut på jordbrukets premisser.

NBS vil at:

- Jordbruket skal ha inntekt og sosiale vilkår på linje med andre.
- Jordbruket skal ha kronemessig lik inntektsutvikling som andre.
- Inntektsgapet mellom bonden og industriarbeideren tettes.
- Inntektsforskjellene innad i jordbruket skal være minst mulig.
- Sykepenger og andre velferdsordninger i jordbruket skal ikke lenger avkortes mot tilsvarende ordninger i lønnsarbeid.

2.13 LOKALMAT, GÅRDSFOREDLING OG SALG

Etterspørsel etter, og salg av, lokalmat har økt kraftig det siste tiåret. Gårdsforedling av ulike råvarer imøtekommer ikke bare et økende marked, men representerer også en viktig kulturarv i jordbruket og norsk historie generelt. For mange innebærer gårdsforedlingen og -salget en mulighet til å kunne leve av gårdsbruk som ellers ikke ville vært drivverdig i en bulkproduksjon.

Mange gårdsforedlere opplever foredlingsregelverket som svært rigid og uhensiktsmessig. Regelverket må gi trygge rammer for produksjonen, men samtidig må det ikke bli et hinder for oppstart og utvikling av lokale foredlingsbedrifter.

De siste års sentralisering av samvirkebedriftene har ikke vært positiv med tanke på lokalmatproduksjon. Det har blitt større avstand mellom samvirkene og bonden. Lokale mattradisjoner og lokal matkultur blir i dag holdt i hevd av private meierier og slakterier. I framtiden må vi få samvirkebedriftene med på en desentralisering, som tar sikte på forvaltning av mattradisjoner, bevaring av ressursene på bygda og variert produksjon ut fra lokal kultur.

NBS vil at:

- Regelverket for småskala foredling av matråvarer forenkles.
- Mattilsynet håndterer regelverket likt over hele landet, og fungerer som rådgivere og veiledere.
- Forbudet mot salg av upasteurisert melk oppheves under bestemte vilkår.
- Investeringsmidler til gårdsforedlingsanlegg økes.
- Lokalmatprodusenter gis anledning til å nytte jordbruksfradraget.
- Omsetningsavgift på lokalmat opphører.
- Samvirkebedriftene desentraliseres.

2.14 SETERDRIFT

Jordbruket i Norge har lang tradisjon for bruk av utmarksbeite. Dette har lagt grunnlaget for den viktige kulturarven seterdrift representerer.

Fram til langt ut på 1900-talet var sommeren med utmarksbeiting og seterdrift viktig for melke- og kjøttproduksjon. Av både praktiske, økonomiske og politiske årsaker har dette endret seg, og bruken av utmarksbeite har gått sterkt tilbake. Resultatet er at verdifulle ressurser står ubrukt, og seterlandskapet gror igjen. En av mange konsekvenser av en slik gjengroing er redusert albedoeffekt, temperaturen på jorda stiger fordi sollyset reflekteres i mindre grad av tett og mørk vegetasjon enn av det lyse, åpne kulturlandskapet.

Antallet aktive setre i Norge er kraftig redusert de siste hundre årene, og er i dag nede i omtrent 900 stykker. Samtidig representerer seterdrift tilnærmet alle de verdiene både jordbruket og forbrukerne etterspør stadig mer i matproduksjonen. Høy dyrevelferd, kulturlandskap, biologisk mangfold og lokalmatforedling er noen av verdiene seterdrift bidrar til å opprettholde og videreutvikle. Videre finnes flere gode eksempler på hvordan setre kan utvikles til attraktive opplevelses- og reiselivsprodukter.

I møte med et stadig økende fokus på ernæringsmessig kvalitet ved ulike matråvarer vil en større andel setermelk kunne bidra til å styrke norsk melks konkurransekraft. Bevaring og utvikling av seterdrift er helt sentralt for å opprettholde jordbrukets legitimitet i samfunnet.

NBS vil:

- Innføre et nasjonalt setertilskudd med differensierte satser som gir uttelling for lengden på seteroppholdet, antall og type dyr og type seterdrift: levering av melk, foredling av melk, servering/åpen seter.
- Prioritere investeringsmidler til opprusting og utvikling av seteranlegg. Dette inkluderer også infrastrukturtiltak som Innovasjon Norge i dag ikke støtter, for eksempel veg, vann og strøm.

2.15 GENRESSURSBEVARING

Tilgang til genetisk mangfold er en viktig forutsetning for utvikling av et tilpasningsdyktig, robust og bærekraftig jordbruk, både nasjonalt og globalt. I møte med et endret klima vil tilgangen på genmangfold bli enda viktigere, spesielt da vi ikke kjenner konsekvensene dette vil få for jordbruket.

I tillegg til den sårbarheten jordbruket står i ved klimaendringer, fører utviklingen i jordbruket til at det genetiske mangfoldet begrenses mer enn det berikes. Det anslås at det kultiverte genmangfoldet i Vesten i løpet av forrige århundre ble redusert med hele 75 %. Kravet om stadig økt produksjon, samt større tilgang på innkjøpte innsatsfaktorer og standardiserte driftsopplegg har ført til denne ensrettingen av genutvalget. Dersom jordbruket skal kunne reversere denne standardiseringen og i større grad baseres på lokale ressurser, vil lokaltilpassede gener være en forutsetning for å lykkes. Dette gjelder for både planter, skog og husdyr.

Ved siden av å ha stor verdi for framtidens uforutsigbare matproduksjon, viser forskning at bevaringsverdige raser og arter ofte har kvaliteter som er svært ettertraktet i markedet. Dette har i seg selv en viktig egenverdi.

NBS vil at:

- Det fokuseres på å ivareta det genetiske mangfoldet i jordbruket.
- Staten fullfinansierer drift av genbanker med bevaringsverdig genetikk, slik at selskaper som eksempelvis Geno og Graminor ikke må dekke dette selv.
- Staten bidrar med langt større ressurser for å drifte avls- og interesseorganisasjoner for bevaringsverdige husdyrraser.
- Gammel slåtteeing skal så langt som mulig bevares, og må inn som del av beredskaps- og bevaringsgrunnlaget.
- Det utarbeides en nasjonal strategi for bruk av offentlige landbrukseiendommer (naturbruksskoler, fengsler, o.l.) som levende genbanker.
- Forskning på bevaringsverdige husdyrraser og gamle plantesorter prioriteres i forskningsmidler over jordbruksavtalen.
- Tilskuddssatsene for samtlige bevaringsverdige husdyrraser økes betydelig.

- Tilskuddssatsene til bevaringsverdige kuraser i melkekubesetninger økes ytterligere. Dette for å kompensere den ekstra utfordringen det gjerne ligger i å ha bevaringsverdig rase i aktivt melkekufjøs.

2.16 GÅRDEN SOM SOSIAL ARENA

Jordbruket har tradisjonelt blitt sett på som en vareleverandør. Forskning viser at gårdsbruk har et stort potensial også som tjenesteleverandør, i form av blant annet å være en sosial arena og pedagogisk ressurs for mennesker i alle aldre. I tillegg til at bonden kan sikre seg en ekstra inntektskilde som tjenesteleverandør, har dette også en svært viktig samfunnsverdi.

NBS vil at:

- Inn på tunet-tilbydere må få bedre og mer forutsigbare rammevilkår for sin drift.
- Jordbruket i større grad får bidra med arbeidstrening for personer med aktivitetsplikt, psykiske vansker, attføring, intro-program etc.
- Alle elever på barnetrinnet i norsk grunnskole får delta på to gårdsbesøk hvert skoleår. Gården som pedagogisk ressurs anerkjennes og utvikles i større grad i skoleverket.
- Det legges bedre til rette for at eldre mennesker i aldershjem og -boliger kan tilbringe tid på gårdsbruk som en del av aktivitetstilbudet.
- Det blir satt i gang prøveordninger med botiltak for psykisk utviklingshemmede og andre som trenger bolig, med tilsyn, på aktive gårdsbruk som er egnet for formålet.

2.17 EIE JORD – VILKÅR, RETTIGHETER OG PLIKTER

Lovverket som jordbruket er omfattet av, har og har hatt stor betydning for hvordan utviklingen i jordbruket har vært. Det er i hovedsak fire lover som regulerer omsetning av landbrukseiendommer og plikter/rettigheter vedrørende bruk av jordbruksarealer:

- Lov om konsesjon ved erverv av fast eiendom (konsesjonsloven)
- Lov om odelsrett og åsetesrett (odelsloven)
- Lov om jord (jordloven)
- Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven)

Selveiende bønder har vist seg å være en viktig forutsetning for en matproduksjon med politiske formål. Med retten til personlig eierskap følger en del forpliktelser når driver er eier. Derimot forsvinner en rekke insentiv for god agronomisk drift når driver ikke eier jorda eller drifta selv.

Selskapsjordbruket baseres på et volumfokus, hvor profitt oppnås gjennom rask produksjon av høye volum til lav arbeidsbetaling og billig fôr til dyrene. Det er få insentiver til å drive med vekstskifte og mekaniske og mineralske tiltak for å bedre jordkvaliteten. Norsk matproduksjon må derfor fortsatt bygge på familiejordbruket.

I dag ser vi en stadig utvanning av pliktene i jordloven, herunder driveplikten spesielt. Det er ikke akseptabelt at matjord ikke blir drevet fordi grunneiere som ikke driver selv, nekter å leie ut jorda til matproduksjon. Det er heller ikke akseptabelt at forvaltningsleddene i kommuner og på fylkesmannsnivå ikke makter å håndheve jordlovens forpliktelser omkring drift av matjord.

Begrep som krysskjøring har lenge vært kjent i jordbruket, og i dag betyr det kostnader for fellesskapet i form av økte utslipp, slitasje på veg og utstyr og lave avlinger.

Jordloven må praktiseres slik at matjorda blir drevet på best mulig måte.

Odelsloven og konsesjonsloven har bidratt til å gi forutsigbare rammevilkår for investering og drift av eiendommene og sikret at muligheten for å eie en landbrukseiendom har blitt fordelt på mange eiere. Et annet viktig moment er at lovverket også har sikret et lokalt eierskap i langt større grad enn i andre land. Vi har dermed unngått å få en jordeiende elite som bor i byene og som har benyttet forpaktere for å oppfylle kravene til bo- og driveplikt.

NBS vil:

- Ha et lovverk som sikrer at matjorda og produksjonsarealene i større grad drives av eier.
- At prinsippet om den selveiende bonden skal stå sentralt i norsk matproduksjon.
- Hegne om odelsloven, konsesjonsloven og jordloven.
- Utvide boplikten til 10 år, og håndheve den strengere enn i dag.
- Praktisere strengere håndheving av driveplikten i jordloven, med sterke sanksjonsmuligheter overfor grunneiere som ikke driver jorda og nekter utleie.
- Utvikle verktøy i forvaltningen som kan stoppe uheldig krysskjøring.

2.18 JORDVERN

Det tar omtrent 1000 år å bygge opp én centimeter matjord. Samtidig tar det kun timer å ødelegge dette viktige livsgrunnlaget gjennom nedbygging av produktiv matjord. Til tross for at matjorda er opplagt viktig for matproduksjonen, er måten samfunnet behandler mye av matjorda på, ikke bærekraftig i et evighetsperspektiv. Moderne jordbruk der produktiviteten blir målt i maksimal avling, og der tunge maskiner ødelegger jordstruktur og naturlig drenering, gir redusert matproduksjon i framtiden. Besøk på en maskinmessene for jordbruksredskaper i dag, vitner om at maskinbransjen i svært liten grad tar inn over seg klimaendringer og problemer for matjorda med moderne jordbruksdrift.

Skal jordbruksarealene forvaltes på en mer fornuftig og bærekraftig måte, krever det en annen politikk for bøndene som skal være forvaltere av verdens viktigste ressurs. Tilskuddssystemet til jordbruket er tilpassa et jordbruk som vi i dag ser mange problemer med. Norsk Bonde- og Småbrukarlag har en stor oppgave i å få samfunnet til å forstå at stell av og produksjon på matjord krever flere bønder og ikke færre. Det vil også kreve en stor omlegging i hvordan vi bruker teknikk og maskiner til å arbeide med matjorda.

I 1999 var det 2,0 dekar fulldyrka jordbruksareal pr. person i Norge. I 2014 var dette tallet redusert til 1,59 dekar pr. person. Aktiv bruk av den begrensede matjordressursen vi har i Norge, er den beste måten å verne denne ressursen på. Det argumenteres med at «viktige samfunnshensyn» tilsier at matjord må omdisponeres til andre formål. Hvilke andre formål kan

være viktigere enn å sørge for å verne det som er grunnlaget for all matproduksjon?

NBS vil at:

- Dyrka mark får en vesentlig sterkere vernestatus enn i dag.
- Avgjørelsesmyndighet i plansaker som omhandler bygging på matjord overføres fra lokale til nasjonale organ.
- Kommuner pålegges å inneha planverk for ivaretagelse av matjord og annen dyrkbar jord, med planer for erstatning i form av flytting og opparbeidelse av ny matjord ved omdisponering.
- Produksjonsmåte tillegges vekt med hensyn til vern av matjord og at dette premieres i tilskuddssystemet.
- Veier og gang-/sykkelstier må bygges matjordvennlig og mindre arealkrevende. Blant annet bør brede grøfter mellom vei og gang-/sykkelsti ertattes av autovern eller annet fysisk skille.

2.19 TEKNOLOGI FOR FRAMTIDEN

Teknologien blir det vi gjør den til. Den er utelukkende et virkemiddel, og aldri et mål i seg selv. Det er viktig at teknologien tilpasses jordbruket, og ikke motsatt.

Teknologiutviklingen har vært en sterk bidragsyter i utviklingen av jordbruket. Som i de fleste andre sektorer bidrar den til å frigjøre arbeidskraft også i denne næringa. Dette kan være både praktisk og økonomisk gunstig, men det er samtidig viktig at utviklingen ikke kommer i strid med målene for norsk matproduksjon. Selv om dagens teknologi hjelper oss med mange tunge tak, legger den også noen begrensninger. U hensiktsmessig mekanisering skaper problemer for muligheten til å bruke alt jordbruksarealet. Dette er utfordringer som ny robotteknologi antakelig vil kunne imøtekomme mer hensiktsmessig. Det er viktig at jordbruket inntar en aktiv rolle i valg og utforming av morgendagens teknologi.

NBS vil at:

- Det gis mer oppmerksomhet og ressurser til forskning på og utvikling av hensiktsmessig teknologi som imøtekommer kravene og utfordringene i norsk jordbruk best mulig.
- Robotteknologien tilpasses drift i bratt terreng.
- Jordbruket inntar en mer aktiv rolle i valg og utforming av teknologi i jordbruket.

2.20 LIKESTILLING

Likestillingen mellom kjønn har kommet mye lenger i Norge enn i svært mange andre land. I jordbruket mangler det imidlertid fortsatt mye på at fordelingen mellom kjønnene er lik med hensyn til eierskap av landbrukseiendommer. Dette til tross for at menn og kvinner har vært likestilt i odelsloven helt tilbake til 1965. Utredninger viser at kvinner ofte tar over andre typer eiendommer enn menn, og at de har andre ønsker for hvilke produksjoner og driftsstørrelser de vil drive enn det menn har. Dette er fakta som må tas hensyn til.

Holdningen til kvinnelige bønder har endret seg mye, selv om det fortsatt finnes dem som oppriktig tror at kvinner ikke kan være like gode bønder som menn. Det er derfor fortsatt mye å gjøre mht. holdningsendringer til kvinner som bønder. På den annen side, i jordbrukets organisasjoner har det skjedd en utvikling som er langt mer positiv enn det fordelingen mellom kjønnene i eierskapsspørsmålet skulle tilsi. Disse kvinnene har en viktig rolle i å oppmuntre andre kvinner til å nytte den retten de har til å ta over landbrukseiendommer og til å være pådrivere for at den skjeve kjønnsfordelingen på eiersiden endres.

NBS vil:

- Jobbe for fortsatt utvikling og framgang i likestillingsarbeidet mellom kjønnene i jordbruket.
- Ivareta odelsloven som et viktig element for lik tilgang til jordbrukseiendom mellom kjønnene.
- Jobbe for utvikling av redskap og teknologi som lett kan håndteres uavhengig av brukerens fysikk.
- Forsterke stimuleringsiltak for kvinner som tar over landbrukseiendommer og går aktivt inn i drifta.
- Forenkle og forbedre ordningene for svangerskapsavløsning og fødselspermisjon.

2.21 BONDEEIDE SAMVIRKER

Samvirkene har spilt en avgjørende rolle for norsk jordbruk. Norsk Bonde- og Småbrukarlag hegner om samvirke som selskapsform. Samvirkeforetak trekkes fram av FN som den mest bærekraftige selskapsformen i verden.

Bondenyttens må stå sentralt i samvirkenes formålsparagraf. Samvirket må ikke domineres av konserntenking. De store samvirkene er i dag kommet så langt i sin rasjonaliseringsprosess at vi ser uheldige transportløsninger og for store kostnader til inn- og uttransport fra anleggene. Det er viktig at samvirkene er åpne for å se på anleggsstruktur med nye øyne. Det kan være både bedriftsøkonomisk og samfunnsøkonomisk lønnsomt å desentralisere anleggsstruktur, samt tildele mer komplekse arbeidsoppgaver til anleggene igjen for å produsere mer lokalt og minke transportutslipp og kostnader. Dette kan også være fornuftig dyrevelferdsmessig.

NBS vil:

- Arbeide på lag med samvirkene til beste for norsk jordbruk.

- Være en pådriver for at samvirkene oppfyller sitt mandat.
- Bidra til å styrke samvirkenes rolle som markedsregulatorer og deres rolle i jordbrukspolitikken.
- At samvirkene kontinuerlig ser etter optimale løsninger på anleggsstruktur, hvilket kan innebære desentralisering av denne og tildeling av nye oppgaver på lokale anlegg.
- At samvirkene bidrar til lik pris for alle ved å redusere bruken av puljetillegg og bonuser.

2.22 ROVVILT

Bruk av utmarksbeite utgjør en viktig grunnpilar i norsk matproduksjon. I tillegg representerer beitebruk verdier i form av god dyrevelferd, ivaretagelse av kulturarv og ikke minst biologisk mangfold.

Siden 2004 har Skog og landskap / NIBIO ført systematisk arealregnskap for bruk av utmark. Deres anslag er at det hvert år vokser minst dobbelt så mange føreheter i utmarka, som det som høstes i dag. Potensialet for økt utnyttelse av utmarksbeite til matproduksjon er dermed stort. I en verden hvor både klimaet og det politiske verdensbildet endrer seg, kan bruk av denne ressursen bli avgjørende for å sikre landets sjølforsyning av mat. De store rovdirene i Norge utgjør derimot en trussel mot denne delen av primærnæringa.

Framveksten av de fire store rovdyrstammene og ørnebestanden har ført til at vi i dag har en ikke-bærekraftig mengde rovvilt i norsk natur. I flere fylker består over 80% av matseddelen til rovviltet av sau, lam og rein. Beitedyrene sin tilstedeværelse i utmarka legger dermed grunnlaget for unaturlig store rovviltstammer.

Det er i dag vesentlige mangler ved forvaltningen av rovvilt i Norge. Beitenæringa opplever at Stortingets todelte målsetting ikke respekteres. De folkevalgte rovviltneemdene overprøves av embetsverket i departement og direktorat. Fastsetting av rovvilterstatninger bærer preg av svake rettigheter for beitebrukerne, og Miljødirektoratet oppfattes ikke som nøytral klageinstans i erstatningssaker.

Skadegjørere tas ikke ut raskt nok, og man mangler «verktøy» til effektiv skadefelling. Moderne teknologi brukes ikke i den utstrekningen den har potensial for, og det finnes ingen tidsfrister for når ulike fellingstiltak skal settes i verk. Det varsles ikke når merket rovvilt går inn i beiteprioriterte områder, og data fra sporing brukes ikke i skadefelling.

Rovdyrfrie soner skal holdes rovdryrfrie. Med den rovviltforvaltningen vi har i dag, er ikke dette tilfelle. Forvalterne av rovvilt må ta det ansvaret de har, på lik linje med ansvaret enhver dyreeier har. Dyrevelferd må også gjelde når vi snakker om rovvilt. Det er ingen som tjener på en feilslått rovviltforvaltning

Kriseberedskap for ivaretagelse av bønder rammet av rovviltkatastrofer eksisterer ikke. Midler til FKT- og URO-prosjekter prioriteres i liten grad, til tross for at disse utgjør de mest vellykkede tiltakene for konfliktdemping og unngåelse av tap.

NBS vil at:

- Ansvaret for rovviltforvaltningen flyttes fra Miljøverndepartementet til Landbruks- og Matdepartementet.

- De folkevalgte rovviltneemndenes avgjørelser ikke skal kunne overprøves av embetsverket.
- Bestandsmålene nedreguleres og forvaltes strengt innenfor angitte soner, med lav terskel for hurtig uttak.
- Det ikke skal være ynglende ulv i Norge
- Midler til FKT-prosjekter og konfliktdempende tiltak skal prioriteres høyt.
- Uttak av skadevoldere skal skje raskt og med alle tekniske midler.
- Bjørn utenfor vedtatt yngleområde må kunne felles hele året.
- Ulv utenfor ulvesonen må kunne felles når det er gode sporingsforhold, for å spare næringen og samfunnet for store kostnader.
- Stortinget instruerer regjeringen til å legge fram en plan for krisehåndtering ved rovviltmassakre.
- Det opprettes en uavhengig klagenemnd for erstatning i rovviltskadesaker, hvor også veterinærfaglig, juridisk og husdyrfaglig kompetanse kan være representert.
- Det gis klagemulighet etter §6 i erstatningsforskriften slik at SNO sin avgjørelse om skade/dødsårsak på bufe i rovviltområder kan prøves av faginstans.

2.23 FRUKT OG GRØNT

Frukt, bær, poteter og grønnsaker er en liten, men viktig del av norsk matproduksjon med en svært høy verdiskaping per arealenhet. Arealet for disse produksjonene representerer bare 3% av det norske jordbruksarealet, men opp mot 15% av den totale verdien av norsk matproduksjon. Endringer i miljø og klima gjør denne næringa svært sårbar.

Utviklingen for spesielt bær og grønnsaker har gått mot større bruk med mye innleid sesongarbeidskraft. Politisk har dette vært en ønsket utvikling. Norsk Bonde- og Småbrukarlag har påpekt det uheldige ved denne utviklingen. Den store strukturutviklingen har først og fremst skjedd på de beste åkerjordene på Østlandet. Andre distrikt med vanskeligere areal og driftsforhold innen frukt, bær og grønt har noenlunde opprettholdt en småskalastruktur.

Grove grønnsaker dekker en betydelig andel av totalt norsk forbruk gjennom året, om lag 80%. For andre produkter, som tomater og agurk, er prosentandelen mindre, men fremdeles dekkes en stor del av markedet av norsk vare. For såkalte spesialiteter som nyere grønnsaker er prosentandelen fortsatt svært liten.

Frukt og bær er svært moderne produksjoner i dag, men andelen norsk produksjon er liten hele året sett under ett. Norsk frukt dekker ca. 20% av markedet i norsk sesong, noe som viser at det er rom for økende norsk produksjon dersom produsentene greier å tilpasse seg markedet.

Et velfungerende og solid tollvern er avgjørende for at norsk frukt og grønt skal kunne utvikles videre og opparbeide større andeler i det norske markedet.

Det er et stort potensial i å produsere mer norsk mat i form av frukt og grønt. Det krever imidlertid at bøndene ser muligheter i å utnytte norsk produksjonssesong på en bedre måte, samt at politikken målrettes mot dette.

NBS vil:

- Stimulere til en småbruksprofil for frukt og grønt i hele landet, hvor produsentene har kontroll på produksjon og areal.
- Ha økt fokus på bruk av norsk frukt og grønt i det norske kostholdet, spesielt til barnehager og skolemat.
- Forlenge salgssesongen for norsk frukt.
- Videreføre og forbedre et godt tollvern.
- Gjeninnføre tak på tilskudd for areal og produksjon.
- Arbeide for at det finnes norsk frukt og grønt tilgjengelig gjennom hele året.
- Arbeide for desentralisering av mottak for frukt og grønt.
- At investeringsmidler til frukt- og grøntsektoren også skal brukes til investeringer i små jordteiger ned til 3 dekar.
- At investeringsmidler til frukt- og grøntsektoren også skal brukes til vannmagasin og vanningsanlegg.

2.24 ØKOLOGISK JORDBRUK

Økologisk jordbruk har over lang tid hatt en plass i norsk jordbruk og i norsk jordbrukspolitik som en spydspiss for utviklingen mot et mer miljøvennlig jordbruk. Den rollen vil det ha også framover. Det gjelder både i forhold til bruk av sprøytemidler og i forhold til driftsformer som tar vare på fruktbarheten i jorda. For klimapolitikken er det viktig å utnytte jordas egen evne til lagring av CO₂, og også på dette området er økologiske driftsformer med sin vekt på mangfold viktig.

Økologisk jordbruk er også viktig for norsk sjølforsyning. Forbrukerne etterspør økologisk mat i stadig større grad. Dersom norskproduserte varer ikke tilbys, vil importerte jordbruksvarer være alternativet. De matvarene som kan produseres økologisk i Norge må derfor tilbys forbrukerne, ellers vil det svekke norsk sjølforsyning.

Myndighetene innehar en viktig rolle i å utvikle markedet for norskproduserte økologiske varer ved å være en av de store markedsaktørene. Dersom alle offentlige kantiner stiller krav om norsk økologisk andel i sine innkjøp, har man sikret et marked for varene, og dermed lettet tilgangen til økologiske råvarer over hele landet.

Økologisk jordbruk vektlegger bruk av naturlige ressurser, noe som styrker bruken av matjord i hele landet. Det styrker også bruken av utmarksressurser og seterdrift. Økologisk jordbruk er derfor en viktig faktor for å ta hele landet i bruk og for å opprettholde kulturlandskapet. Økologisk produksjon gir større artsmangfold og artsrikdom, noe som er viktig for framtidig matproduksjon og matvareberedskap. Alt dette styrker målsettingen om norsk matproduksjon på norske ressurser.

NBS vil:

- Øke økologisk produksjon.
- Ha et konkret og ambisiøst prosentmål for både produksjon og forbruk.

- Øke markedsføringen av økologiske jordbruksprodukter.
- Øke tilskuddene til økologisk drift i alle produksjoner
- Fjerne kontingent og avgifter til Debio for økologiske produsenter.
- Arbeide for å trekke alt jordbruk i økologisk retning ved å overføre økologisk kunnskap og forskning til det konvensjonelle jordbruket.

2.25 GLOBAL JORDBRUKSPOLITIKK PÅ NATURENS PREMISSE

Verdens innbyggertall øker med 75-80 millioner i året, og vi er nå 7,5 milliarder mennesker. Selv om veksten trolig snart vil avta, må vi basere oss på at kloden i framtiden vil ha minst 10 milliarder mennesker. Alle disse må få tilstrekkelig og sunn mat fra vekstjord, beitejord og hav.

I dag produseres tilstrekkelig mat til verdens innbyggere. Hvis matbehandling og -konservering hadde vært god og maten hadde vært fordelt på rettferdig vis, ville det ikke ha vært sult. FAOs nyeste utgave av rapporten “State of food security and nutrition in the world” viser at 821 millioner mennesker mangler mat i 2017. Tallet på naturkatastrofer som følge av ekstremvær er doblet siden 1990-tallet.

Antallet flyktninger og migranter øker år for år. Dersom verdenssamfunnet ikke tar naturendringene og svekkelsen av matproduksjonen på alvor, kan vi være på vei inn i en framtid med permanent matunderskudd også på global basis. Klimaendringene forsterker denne trusselen.

Veksten i verdens areal av dyrka jord har opphørt. Mer vekstjord blir nedbygd og omdisponert til boliger, veier og industri og ødelagt av erosjon, tørke og giftstoffer, enn ny jord blir dyrket. I vår tid med global oppvarming må vi også vektlegge at ny jorddyrking innebærer at karbon lagret i jorda blir overført til atmosfæren.

Verdens bønders innsikt og ferdigheter i matproduksjon må videreføres og kombineres med moderne agronomi og teknologi. Det må foregå på måter som ikke rokker ved grunntanken om at disse utvikles innenfor en økologisk helhetsforståelse. Vår internasjonale organisasjon La Via Campesina samler i dag over 220 millioner småbønder, fiskere, landløse jordbruksarbeidere, beitebrukere og urfolk. Sammen med dem, og stadig flere FN-organer, bruker Norsk Bonde- og Småbrukarlag uttrykket agroøkologi som betegnelse for denne grunntanken.

Vi lever i en knapp og sårbar natur, og vi avviser tanken om at internasjonale frihandelsorganisasjoner som WTO og EØS/EU skal legge rammene for de ulike landenes jordbrukspolitikk. Matproduksjon må nødvendigvis innebære store variasjoner land og områder imellom. Derfor må det enkelte land, og i siste instans den enkelte bonde, gis mulighet til å finne de produksjonsmåtene som fungerer best.

De to første bærekraftsmålene som FN har vedtatt, er å fjerne fattigdom og sult. Dette er målsettinger som også Norge må legge til grunn, så vel i nasjonal politikk som i internasjonale fora.

NBS vil at:

- Hensynet til jordas, dyras og naturens beste gis forrang i all jordbruksdrift.
- Allsidig og variert jordbruk fremmes fremfor monokulturer.
- Norge blir en pådriver i FN-systemet for grunntanken om agroøkologisk matproduksjon.
- Alle land skal kunne ha matsuverenitet.
- Den globale jordbrukerbevegelsen La Via Campesina styrkes, slik at den blir den sentrale, globale jordbruksorganisasjonen.

DEL 3: JORDBRUKSFORHANDLINGENE

Jordbruksforhandlingene er jordbrukspolitikkenes støpeskje. Her legges premissene bonden må forholde seg til i sin utøvelse av samfunnsoppdraget.

Hovedavtalen mellom bøndernes organisasjoner og staten gir Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag rett til å forhandle med staten om overføringene til jordbruket, samt enkelte tilleggselementer. Matforsyning, hensyn til forbrukere i form av pris og kvalitet, samt bondens inntekt for å utføre selve arbeidet, er viktige elementer i forhandlingene.

Avtaleinstituttet bidrar til å skape forutsigbarhet i jordbruket. Det er forøvrig ulike deler av dagens jordbruksforhandlinger og forberedelsene til disse, som bør endres for at forhandlingene skal være mer hensiktsmessige:

- Målet med forhandlingene må være en god avtale for jordbruket, slik at vi kan oppfylle vårt samfunnsoppdrag.
- Innretningen og størrelsen på overføringene må komme etter oppnådd enighet, og må utgå fra målet for forhandlingene.
- I henhold til *Hovedavtalen for jordbruket* er forhandlingene en forberedelse til Stortingets behandling. I dette ligger det at Stortinget har den endelige avgjørelsen vedrørende overføringenes størrelse og utforming, dermed også ansvaret for norsk jordbrukspolitikk. Dette ansvaret må Stortinget ta for å opprettholde nasjonens matsikkerhet.
- Produktivitetsveksten i jordbruket må også komme jordbruket til gode, slik den gjør for arbeidstakere og andre selvstendig næringsdrivende. Det er et gjeldende prinsipp mellom LO og NHO at produktivitetsvekst skal deles mellom arbeid og kapital. For jordbruket må denne deles mellom jordbruket, staten og forbrukeren.
- I Budsjettnemndas kalkyler for bondens inntekt ligger både vederlag til arbeid og egenkapital. Dette kan ikke sammenlignes med arbeidstakerens inntekt som kun gjelder vederlag for arbeid. I sammenligning av inntektsutvikling mellom bønder og arbeidstakere må kun vederlag til arbeid legges til grunn.
- Jordbruksforhandlingene må gjelde for inneværende år. Dette er alltid tidshorisonten i forhandlingene mellom partene i arbeidslivet.
- Tilskuddene må indeksreguleres før eventuelle forhandlinger tar til.
- Prosentvis inntektsøkning kan ikke legges til grunn for jordbruket. Dette fører til økte forskjeller mellom jordbruket og sammenlignbare grupper.

Språkformer som er valgt:

melk
egnet
gård/gårdsbruk
dekar (ikke daa)
framtid/en
utviklingen
matforsyningen
forvaltningen
fordelingen
innenfor
knyttet
en (ikke ei)
selv
sjølberging
sjølforsyning/a
næringa
drifta
dyrka

Det er brukt "jordbruk", men likevel "landbrukspolitikk".